

רמב"ם הלכות שבת פרק יב הלכה ד
ומותר לעשות מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים כדי שלא תעבור הדליקה, אפילו כלי חרש
חדשים מלאים מים עושין מהן מחיצה אף על פי שודאי מתבקעין ומכבים, שגרם כיבוי מותר, וכופין קערה
על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה.

מרדכי מסכת שבת פרק כל כתבי רמז שצט
פורסין עור גדי על שידה תיבה ומגדל שאחז בה האור וכן עושין מחיצה בכלים מלאים מים ואפילו חדשים
הראויים להתבקע וע"י כן תכבה הדליקה דגרם כיבוי מותר כדאמרין בגמרא אמר רב יהודה טלית שאחז
בה האור נותנין עליה מים מצד א' ואם כבתה כבתה כר"ש דאמר גרם כיבוי מותר ופר"ת וראבי"ה דאין
הלכה כרבי יוסי דאמר גרם כיבוי אסור ואף על גב דהלכה כר' יוסי מחבירו הכא הלכה כר"ש משום דרב
יהודה קאי כוותיה ומיהו קרובי כיבוי אסור כדפרישית בסוף כירה וה"ר קלונימוס בר' עובדיה משום ה"ר
יום טוב התיר ביום טוב לתת סכין או כלי או דבר הניטל על נר של שעה שלא במקום הדלקתה שאינו
אלא גרם כיבוי אבל רבינו יואל פי' דאפילו ביום טוב לא שרינן גרם כיבוי לכתחלה אלא במקום היזק דוקא
וה"ק בביצה אין (*מבקעין) [*מכבין] הבקעת כדי לחוס עליה [*ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדירה
מותר] וכן רב יהודה לא שרי הכא אלא במקום היזק:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלד סעיף כב
תיבה שאחז בה האור, יכול לפרוס עור של גדי מצדה האחר שלא תשרף; ועושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין
הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. הגה: במקום
פסידא (מרדכי פרק כ"כ).

שו"ת יחיה דעת חלק א סימן לד
ומכל מקום נראה שישנה אפשרות לכבות הגאז על ידי גרמא, באופן שיקח קומקום מלא מים על כל גדותיו, ויניחנו
על הכירים של הגאז, להרתיח המים לצורך שתיית קפה או תה, ולאחר שירתחו המים ויגלשו סביב הקומקום,
ישפכו על הגאז ויכבוהו, ומיד לאחר מכן מותר לסגור הכפתור למנוע זרימת הגאז, מאחר שנכבה הגאז. והטעם
להיתר זה על פי מה שכתבו התוספות (ביצה כ"ב ע"א), שגרם כיבוי אינו אסור ביום טוב. ובאופן הנ"ל שאין
מלאכת הכיבוי נעשית מיד, נחשב הדבר לגרמא. וכמו שכתב בשו"ת זרע אמת ח"א (סי' מ"ד), שכל מלאכה שאינה
נעשית מיד בפעולת האדם, אלא רק לאחר זמן משעת פעולתו, נחשב הדבר לגרמא בעלמא... מכל מקום העיקר
כדברי הזרע אמת והאחרונים הנ"ל.

((שו"ת יביע אומר חלק ד - אורח חיים סימן לד - (שימוש בדוד שמש)

(לו) ותבט עיני בשורי בשו"ת ארץ צבי פרומר (סי' קיב), שנשאל ע"ד מכונה חדשה שאצל האופים, שע"ג התנור יש חבית גדולה מלאה מים המחוברת לצנור, והמים שבתוכה מתבשלים ע"י מיחם. וכשפותחים הקראהן (הברז) ויוצאים מים חמים מן החבית, באים מים חדשים לעומת המים הנחסרים לתוך החבית ומתבשלים מחדש. אם אסור לפתוח הברז בשבת להוציא ממנו מים חמים, כיון שגורם עי"ז שיכנסו מים חדשים צוננים לתוך החבית ויתבשלו בשבת, ואף על פי שאינו מתכוין הרי הוא פ"ר. ובתחלה כ' להתיר, משום שפתיחת הברז אינה אלא הסרת המונע, ודמי לגרמא בעלמא. וכדאמר' בחולין (טז) האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא דמיא ומית חייב, מ"ט גירי דידיה הוא. וה"מ בכח ראשון, אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא. (ופרש"י, בכח ראשון. שקשרו סמוך לשפת המים וכיון שנקב נקב בשפת המים מיד באו המים לפיו. אבל קשרו ברחוק והמים הלכו שם פטור דהו"ל כח שני וגרמא בעלמא הוא.) וה"נ הוי כח שני וגרע טפי, שהרי גם המים שיוצאים מן החבית. שע"ז נעשה חלל ריק בחבית שיכנסו מים אחרים. הוי ג"כ ע"י הסרת המונע בפתיחת הברז שלמטה וכו'. ואחר שהארץ לפלפל בזה, כ' דמ"מ למעשה אין להתיר, דוכי בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה להקל בשל תורה. ועוד דאפי' בגרמא איכא איסורא דרבנן, כמ"ש ב"י (סי' תקיד) בשם המרדכי. אלא דאכתי י"ל דכיון דהוי מדרבנן פ"ר בדרבנן שרי להתנה"ד. ואף להמג"א שאוסר, בנ"ד דליכא אלא גרמא י"ל דשרי, לפמ"ש המהר"ל מפראג בס' גור אריה (שבת עג:) וכו'. ומ"מ כבר כתבתי שלא בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה להקל לכתחלה, ורק ע"י גוי יש להתיר. עכת"ד. (ובעיקר נידון שאלתו כתבתי בתשובה אחרת. ואכמ"ל.) והנה אמת נכון הדבר שהרבה אחרונים חושבים את פתיחת הברז שהוא הסרת המונע לגרמא בעלמא. וכמ"ש החתם סופר (חיו"ד סימן ריד) דהסרת הברזא ע"י אדם לא מקרי הויה ע"י אדם. כיון שאינו רק מסיר המונע והמים נמשכין מאליהן. ע"ש. וכו"כ הגאון מהרש"ם בח"ג (בהשמטות לח"א סי' מד.) והמחזה אברהם (חאו"ח סי' נב). וכו"כ הגאון מהר"ש גרינפלד בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' קה). ועוד. ואכמ"ל. ומ"מ אף למה שסיים הארץ צבי הנ"ל להחמיר למעשה. הנה זה דוקא בנידונו שהוא איסור תורה, שכך נאה ויאה שלא להקל בשל תורה על יסוד סברות כיו"ב. דבכה"ג שייך לומר: שלא בשביל שאנו מדמין נעשה מעשה. אבל בנ"ד שעיקר האיסור אינו אלא מדרבנן, דהוי רק תולדות חמה שגזרו בהם אטו תולדות האור, בכה"ג שפיר עבדינן עובדא.))

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן יג
בדין הזזת המחוג בשעון חשמל אוטומטי

נדרשתי לאשר שאלוני אודות שעון אוטומטי חשמלי אשר משתמשים בו לצורך שבת ויו"ט אם מותר להזיז בשבת את המחוג שבו אם נמלך ורוצה להקדים או לאחר את זמן הכבוי ע"י שיזיז את המחוג לפניו או לאחריו ואם בשבת הדעת נוטה לאסור משום מוקצה, מה דינו ביום טוב.

נראה דבהזזת המחוג [הבורג], כדי להקדים את הכבוי, חלוק הוא במקצת מגרם כבוי ע"י העמדת כלי חרס מלאים מים דשרי במקום פסידא כמבואר /באו"ח/ בסי' של"ד סעיף כ"ב, דשאני התם דבשעה שמעמיד את הכלים לא נעשה עדיין כלום כיון שהכל מתחיל רק לאחר זמן, דהיינו לאחר שתגיע להם הדליקה והכלים יתחממו ויתבקעו ורק אז יצאו המים ויכבו, משא"כ הכא, בשעה שהוא מזיז את המחוג הרי הטבלה מסתובבת והמחוג מתחיל תיכף להתקרב למקום הכיבוי, נמצא שהרי זה דומה לשופך מים במקום מדרון רחוק ממקום השריפה אבל מיד כששופך את המים הרי הם מתחילים תיכף לירד למקום הנמוך ולהתקרב אל האש לכבותה דיש לדון טובא אי חשיב רק גרמא או כמכבה בידים [פשוט הוא דבנד"ד אף על גב שבלא"ה היה ניכבה, אבל כיון שבפעולתו הוא מקדים את הכבוי הרי זה חשיב גרם כבוי], אך אעפ"כ נראה דכיון שבנד"ד הכבוי הוא רק כגחלת של מתכת דלא שייכא כלל בעשיית פחם אין להחמיר, ויש לסמוך דאף גם זה חשיב רק גרמא דשרי במקום פסידא או בשביל צורך גדול כמו בשביל החולה שיישן וכדומה, (וגם פשוט הוא דמה שמוציא את הבורג ממקומו הראשון וקובעו במקום אחר לא מיקרי תיקון מנא כיון שרגילים תמיד לפרקו ולהחזירו כמבואר בט"ז /או"ח/ סי' שיי"ג סק"ז, ולכן חשיב רק כמשתמש עם הכלי ולא כמתקן אותו.) אולם להזיז את המחוג כדי לאחר את הכבוי נראה לכאורה דאין בזה שום חשש איסור כלל וכלל כיון שבפעולתו הוא רק מונע את הכבוי ומניעת הכבוי לאו מלאכה היא כלל [ואין זה שייך כלל

למוסיף שמן בנר] והרי זה דומה לדוחף את הרוח הבא לכבות את הנר כדי לאחר בכך את הכבוי בכל מאי דאפשר, והוא פשוט.

((גם נראה דאפילו אם נאמר שהבורג חשיב ככלי שמלאכתו לאיסור ג"כ שרי לעשות כן כיון דהו"ל כלצורך גופו ומקומו הואיל ומשתמש בו לצרכו להקדים או לאחר את הכיבוי, אך באמת נראה דלא חשיב כלל מוקצה כיון דנתבאר שמותר להזיז אותו ונמצא שהבורג עומד שפיר להיתר כמו לאיסור, וגם נראה דאף שמצד עצמו עומד הבורג לכבוי והבערה מ"מ כיון שעומד רק לגרמא דאמרו עלה בגמ' שבת ק"כ ע"ב עשייה הוא דאסור הא גרמא שרי לא מסתבר לקרותו משום כך כלי שמלאכתו לאיסור, ומוקצה מחמת חסרון כיס נמי לא שייכא הכא משום דאע"ג שמקפיד לא לעשות בו תשמיש אחר מ"מ הרי עכשיו הוא משתמש בו לדבר שעומד לכך, ובפרט דכלי שאין מלאכתו לאיסור לא נעשה מוקצה מחמת חסרון כיס אלא א"כ קובע לו מקום ומקפיד שלא להזיז אותו כלל ממקומו.))
((אך אעפ"י כן נראה דגם הזזת הבורג כדי לאחר את זמן הכבוי ג"כ לא שרי אלא דוקא בשעון כזה שבשעה שמשנה את זמן הכיבוי או ההדלקה אינו מבטל את פעולת השעון לכיבוי או להדלקה כגון שעון שאפשר לסובב את הטבלא, אבל בשעון שיש צורך לפתוח את הבורג ע"מ להזיזו למקום הרצוי ושוב להדקו לא שרי אלא במקום צורך גדול, משום דמיד כשמרפה את הבורג כדי לשנותו ממקומו שוב אינו יכול עוד לכבות ובאותה שעה אין החשמל עומד כלל לכיבוי ע"י השעון, ונמצא דאח"כ כשמשנה את מקומו ומהדק את הבורג למען יוכל אח"כ לכבות הרי הוא עושה באותה שעה גרם כבוי, ולא שרי אלא במקום הפסד וצורך גדול, ולכן פשוט הוא שהרוצה לאחר את זמן הכבוי לא יוציא כלל את הבורג ממקומו אלא יסובב רק את הטבלא לאחריה לכוון את הכבוי בשעה הרצויה לו ואז הוא רק מונע כבוי ולא גורם כבוי, /הערת המחבר/ +וראה עוד בס' שמירת שבת כהלכתה פי"ג הערה צ"ה. + ואין חילוק בזה בין שבת ליו"ט כי גם ביום טוב נפיש רבוואתי דס"ל דלא שרי גרם כבוי אלא במקום פסידא כמבואר בס' תקי"ד סעיף ד' ועיי"ש במשנ"ב ובשה"צ.))

שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן י

הרי שאע"פ שהוא לא דחף כלל את המים לצאת אלא גרם רק יציאתם ע"י הסרת הדף המונע אעפ"י כ' אנו חושבים את הכח הראשון ככח גברא, וכמאן דשחט לה בידים דמי, וכך גם כאן אם ננקוט שיש בהפעלת מנוע משום איסור תורה.

ועיקר ראיתו הוא ממ"ש החת"ס בחיו"ד סי' רי"ד שמה שהאדם מסיר הברזא וגורם למרוצת המים אינו נקרא הויה ע"י אדם, כיון שהוא מסיר רק את המונע והמים נמשכים מאליהם, וכמו כן כתב שם בס' נ"ב לענין גן מקורה בגג של זכוכית, שנשאל אם מותר לפתוח את הגג בשבת כדי שיכנסו לשם קרני השמש המועילים לגידול הזרעים, והשיב שכיון שאינו עושה בידים שום פעולה בגוף השמש או הזרעים אלא שהוא מסיר רק את המונע שחוצץ בין השמש והזרעים הוא רק כגרמא שלפי הגמ' בשבת ק"כ ע"ב שרי מדאורייתא ...

אולם לענ"ד צ"ע הרבה מהמבואר שם בשבת ק"כ שאסור לפתוח דלת כנגד המדורה בשעה שיש רוח מצויה גזירה אטו רוח שאינה מצויה, שבפירוש משמע שאם עושה כן בשעה שיש רוח שאינה מצויה הרי היא מלאכה גמורה מדאורייתא, ואין שום סברא לחלק בין פתיחת הדלת בפני רוח לבין פתיחת גג לחדירת קרני השמש, וא"כ הרי מוכח שכמו שלענין שחיטה רציחה /רחיצה/ ונטילת ידים אנו חושבים את הכח הראשון ככחו, כך גם לענין שבת אין לחשוב את הסרת המונע כסילוק תריס בעלמא. גם מפורש כתב שם הר"ח שהטעם שהוא חייב ולא נחשב גרמא, הוא משום "דכיון דמשוי אורחא אפי' לרוח מצויה ללבות ומחשב לכן אסור בשבת דהיינו מלאכת מחשבת", הרי מפורש שבזה שהוא עושה דרך לכניסת הרוח נחשב לענין שבת כמעשה בידים, וכך גם בנידון שלנו לענין כניסת החום.

